

ШЫН

№ 14
(17658)

2009 чылдың
февраль 10,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Парлалга конференциязы ДУГУРЖУЛГАНЫҢ ЭКОНОМИКТИГ КЕЗЭЭН КҮШТЕЛДИРГЕН

Февраль 4-те Москва хоорайның мэри Юрий Лужков биле ТР-нің Чазаның Даргазы Ш. Кара-оол кады ажилдажылганың Дугуржулгазынга атты салгаш, бот-боттарынга байыр чедиришкен.

Дүүн, февраль 9-та, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол республиканың массалыг информация чепсектеринин журналистери-биле Москва, Новосибирск хоорайларже сургакчылаашкынының түңнелдеринге база февраль 4-те Москва хоорайга Москваның Чазаның болгаш Тыва Республиканың Чазаның аразында садыг-экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле кады ажилдажылга дугайында чарган Дугуржулгага хамаарыштыр паралла конференциязын эрттирген.

ТР-нің Чазаның Даргазы Ш. В. Кара-оол Москва, Новосибирск хоорайларже сургакчылаашкы-

нының түңнелдеринге хамаарыштыр чүве чугаалааш, Москва биле Тываның аразында кады ажилда-

жылга дугайында кончук чугула Дугуржулгаже журналисттеринин улуг кичээнгейни салып, республиканың массалыг информация чепсектеринге чырытканын онзалап демдеглээш, четтиргенин илереткен. «Республиканың экономиказын улам сайзырадыр сорулга-биле бурунгаар базымнарны кылып тура, инвестицияларга ажык, кады ажилдаарынга белең, бизнести деткип турар регион дээрзин херек кырында көргүзүп, бо талазы-биле тодаргай угланышкынныг ажилдап турарывыстың херечизи – Москваның Чазаның кады ажилдажылга дугайында Дугуржулганы чарганывыс болуп турар» — деп, Ш. В. Кара-оол чугаалааш, Дугуржулгада херек кырында боттардыры-биле тодаргай хемчеглерни киригенин, ооң экономиктиг кезээн күштелдирип, биче болгаш ортумак бизнести, тудуг материалдарының бүдүрүлгезин база садыгны сайзырадырын чугулага ап көргенин айтыкан. Ооң бир көскү чижээнге Москвада өөренип турар тыва студентилерге болгаш аспиранттарга «үш сылдыстыг» аалчылар бажынын тудуп тургузарын хамаарыштырып болур. «Берге үеде чурттуң найысылалының барык төвүнге ажы-төлүвүске, келир үеде салгалдарывыска ажыктыг болур оран-сава тудуун тудуп алыр арганы биске берип турда, бис ону ажылгаар апаар бис. Бо Дугуржул-

га езу барымдаалаан чүүл болбас ужурулуг, аңаа чыл санында эдилге, немелделерни кирип, чаартыр. Тываның Чазаның талазындан координатор ТР-нің Чазаның Даргазының бирги оралакчызы — экономика сайыды С. И. Тен болур» — деп, Чазак Даргазы демдеглээн.

ТР-нің Чазаның Даргазы Ш. Кара-оол Москвага сургакчылаашкынының үезинде РФ-тиң көдээ ажил-агый сайыды А. Гордеев-биле база ужурашкан. Ужуражылга үезинде чугаа бистин республиканың көдээ ажил-агыйны деткиринин талазы-биле федералдыг программаларга киржиринин база Моолдун мал ажылын сайзырадырының талазы-биле арга-дуржулгазын өөрениринин дугайында болган.

Чазак Даргазы Ш. В. Кара-оол Новосибирскиге база ажил-херекчи, ооң иштинде инвесторлар-биле ужуражылгаларны кылып, «Успех» деп спортчу-профессионал клубтун 20 харлаан юбилейинге киришкен.

Парлалга конференциязынга киришкен журналисттер Москва биле Тываның аразында кады ажилдажылга дугайында Дугуржулгага хамаарышкан айтырылганы Чазак Даргазынга салып, тодаргай харыыларны алган.

Адыгжы СААЯ.
Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруктары.

«ХӨӨМЕЙИМНИ КАГБАС-ЛА МЕН...»

Февраль 8-те
В.Көк-оол аттыг
хөгжүм-шии
театрынга Хөөмей
чылының
хагдынганынга
тураскааткан
байырлыг кезээ
болган.

Уланчызы 2-ги арында.

КОМПЕНСАЦИЯ АКШАЗЫН «ГУМАННЫЙЖЕ» ШИЛЧИДЕР

Ат-алдарын, төлептиг чоруун болгаш ажил-херекчи адын камгалаар талазы-биле Шолбан Кара-оолдун «Риск» КХН-ге негелдезинге хамаарыштыр Кызыл хоорай судунун үндүргөн шиитпири февраль 3-те хоойлу езугаар күштүг болуп кирген.

Суд республиканың Баштыңы Каа-Хемнин хөмүр-даш уургайын каттышкан компанияларга кудулаткан өртөк-биле садар, боду хуузуңда байып алыр сорулга-биле ол бүдүрүлгени сагыштыг буураашкыга чедиргенин эгелекчизи болгаш ооң организатору болган деп солунга бижээн ме-дээлерни шын эвес деп көргөн. Премьеринин төлээзи Игорь Саянын судка дыңнатканы-биле, Шолбан Кара-оол чаргының түңнелдерин хүлээп ап турарын, аңаа моральдыг хора чедиргени дээш «Рискиден» тыртар компенсация акшазын шуптузун «Гуманный» социал хоргадап черинче шилчидер дээрзин дыңнаткан. Ш. Кара-оол «Риск» солундан ийи дугаар херекти ойнап ап турары бо. Республиканың Баштыңы солуннун авторларының ооң адресинге багай бодал-биле доктаамал сөс октап турарынга: «Ол дээрже республиканың өскүстеринге болгаш инвалидтеринге немелде социал дуза-дыр» деп, хамаарылгазын философчу болгаш харын-даа баштак аян-биле илередип турарын Чазак Даргазының төлээзи чугаалаан.

ВАСИЛИЙ ОЮННУ ЧАЛАВААН... ЧҮГЕ?

Василий Оюн Москваның Кремльде эң-не улуг албан-дужаалдыг даргаларның хүлээп алышкынынга кирерин чедип алыр дээш шуудургу туржуп келзе-даа, ону бо удаада база катап Кремльче кирибээн. Россияның Иштики херектер ямазының улуг албан-дужаалдыг генералдарынга ол күрүңгө 40 миллион рубльдин когаралын чедирген деп санадып, каразыттырып турар, бодун тогунар, идээрге тыва политикке бо бир дугаар эвэс таварылга-дыр.

Январь ортан үезинде росчан-гисдемнигжилер тыва депутатты тоовайн, херекке албайн барган. Кремльдин кол идеологу Владислав Сурковтун, Күрүне Думазының даргазы Борис Грызловтун удуртуп эрттиргени регионнарның хоойлужудулга эрге-чагырга органнарының удуртукчуларының киржилге-биле кризиске удур хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалашкан Бүгү-россияның партия чөвүлел хуралынга Василий Оюнну чалаваан... Айтырыг — чүгө?

Мерген МОНГУШ.

Байырлыг хурал

ЭРТЕМ ЧОКТА,
ЭРТЕН БАЗА ДҮН

Февраль 6-да С.Пюрбю аттыг улусчу чогаалга бажыңыңа Россияның Эртем хүнүңге тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен. Чыылган чон фойеде Тываның эртем организацияларының чедишкенинниң дугайында делгээн янзы-бүрү стенилдерни, хөй-хөй мөөрейлерниң тишлекчилериниң ажылдарын сонургап көргөн.

Эртем ажылдарыңа даянып турар болганда, силерге хамаарылга онзагай болуру чугаажок. Бүгү-ле чүүлдерге хамаарылгавысты эде көрүп, кажангызыңдан-даа артык улуг стратегтиг бодамчалыг болуп, даарта канчап амыдырап-чурттаарын баш удур бодап, кылыр херек. Күш-деңгеливис четчир болгай. 335 кижиге эртем чадазын камгалап алган. Эртем доктор-

столдарны удаа-дараа эрттирип тураалыңар. Олар эртемге үндөзүлгө болзун. Мурнады хөгжүдөр угланышкынарны шын тып, өзек угланышкынарны тодарадылыңар. Төрзөн дылга хамаарыштыр чугаа кончук шын. Күрүне дылга болганда ол кичээңгейниң төвүңге турар ужурулуг. Тыва чонувустуң хей-ады бедик болуп, мен черим-чуртум дээш ажылдавас болзумза, кым кылыр дээрзин кижиге бүрүзү медресе билип, төрзөн черин шинчилеп, бурунгаарлаарын чедип алыр ужурулуг бис.

Хуралга Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының талазы-биле сайыдының оралакчызы О.О. Иргит кирип сөс алгаш, чыылганнарда Россияның Эртем хүнү-биле байыр чедирген. Дараазында Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол сөс ап, байыр чедирген:

— Бо бөдүүн эвес үеде — сандараашкын бүгү делегейниң чурттарыңа бодунуң салдарын чедирип турар үеде эртемниң ролю кончук улуг, эртемденнерниң ажылдарыңа даянып ажылдап-чурттаар болганы-выста, силерге онза хүндүткелди илередип, байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер.

Бөгүн байдал, шынал-ла, нарын, Россияның Саң-хөө яамызы акша-хөреңгини чүгле эң чугула чүүлдерге чарыгдарын сумелеп турар, ынчалза-даа Тыва Республиканың Чазак инновация программалары-биле ажылдап турар эртемденнерниң байырлалын куруг эрттириптер аргазы чок, ынчангаш 700 муң рубльди силерге дээш үндүрүп бердвис. Үе чеже-даа берге болза, силерниң ажил-херектеринерни деткип турарывис ол. Сандараашкынның үезин, шыдамык эртип, бар арга-шинэвисти камналгалыг ажылдап, инновация байдалыңа ажылдап-чурттап өөренилиңер. Ниитилелдин башкарылганы

лары 30 четкен. Эртем талазы-биле күш-деңгеливис бедик. Ынчалза-даа амыдырал-чуртталганы экижидери-биле «төгөрик

Эрткен чылды Хөөмей чылы кылдыр эрттирген бис, ам Игил чылы кылдыр чарлаан бис. Культура-массалыг хемчеглер көвүдөп

турар деп бодаан херээ чок, чоннуң сагыш-сеткилин сергедип, сеткил-хөөнүн бедидери чугула. Бедик культуралыг чораан өгбелеривистиң төлөпиг салгалдары болуп, оларның чаагай езу-чаңчылдарыңа даянып, ону сайзырадып ажылдаалыңар. Экономика, көдээ ажил-агый болгаш өске-даа адырлар аайы-биле тодаргай эртем ажылдары көвүдөп-ле турар болзун. Ынчан республикавыс бут кырыңа туруп кээр, экономикавыс быжыгар. Сандараашкындан эртемге үндөзүлгө, улам быжыгып-дадыккан үнүп көрээлиңер. Кижиге бүрүзү бот-бодунуң экинге даянышаан, демниг болуп, келир үеке көрүнүп ажылдаалыңар. Чазак Даргазының байыр чедиришкениниң соонда, шаңналдар эгелзэн. Эртем, өөредилге болгаш культура адырыңа хөй чылдарда кирип келген үлүг-хуузу дээш Тываның Гуманитарлыг шинчилелдер институтунуң улуг эртем ажылдакчызы, философия эртемнериниң кандидаты Монгуш Сендажиевич Байыр-оолга «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыскап. Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле эртем-практиктиг медицина төвүнүн директорунуң оралакчызы Наталья Ойдуновна Санчат, ТГШИ-ниң улуг эртем ажылдакчызы Николай Михайлович Моллеров олар шаңнаткан. Тыва Республиканың Чазак Даргазының Грант шаңналы 120 муң рубльди филология эртемнериниң кандидаты, ТГШИ-ниң улуг эртем ажылдакчызы Доруг-оол Алдын-оолович Монгушка, Тываның күрүне университетинин башкызы, филология факультетинин орус дил кафедрасының эргелекчизи Бичен Кыргысовна Ондарга, көдээ ажил-агыйның эртем-шинчилел институтунун директору, биология эртемнериниң доктору Роза Байындыевна Чысымаа оларга тывыскап.

Тываның Гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору К.А. Бичелдей Россияның Эртем хүнү-биле ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оолга байыр чедирбишаан, боодал чечектерни сөңнеп, академик атты чедишкенини камгалап алырын күзээр.

Федералдыг инспектор А.С. Попов, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатасының депутаты З.Ю. Доржу олар база эртемденнерге байыр чедирип, хүндүлүг бижиктер-биле хөй ажылдакчыларны шаңнаан.

Оон аңгыда 2008 чылда эртем чадазы камгалап алган аныяк эртемденнерни сценаже чалап, байыр чедирген.

Кызылдың уран чүүл училищезинин сургууларының солун программалыг концертин байырлыг хуралдың киржикчилери сонургап көргөн.

Светлана БАЛЧЫР.

Ай-кыс Маспик-оолдун тырттырган чуруктары.

«ХӨӨМЕЙИМНИ КАГБАС-ЛА МЕН...»

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Эрткен чылын Хөөмей чылының ажылдышкынынга тураскааткан чараш байырлалды утпаан бис. Тываның хөөмейжилери булуң санай найсылал Кызылга чыгып кээп, байырлыг чыскаалды кылган болгай. Ооң соонда хөөмейжи бүрүзүн адап, чарлап, театрже чалап кириңер. Хөөмейжилерниң ниити ыр-хөгжүмү хамыкты кайгаткан.

Хөөмей чылында салган сорулгалар күүсеттинген. Хөөмейниң аталдары улам бедзэн, хөөмейжилерниң саны каш катап өскөн, оларның эмчи шинчилгези доозулган.

Чыл дургузунда 127 культурлуг хемчеглерни эрттирген. Кожууннарда хөөмейжилер эвилелдери тургустунган. Кожуун, сумуларга конференцияларны эрттирген, профессионал мастер-класстарны организаастаан, аас чогаал бөлүктөрүнүн юбилейлерин демдегеп эрттиргилзэн. Хөөмейни суртаалдаар талазы-биле кожуун администрацияларының, чазак кежигүннеринин, депутаттарның ажылын байырлыг хуралга Тыва Республиканың Чазак Даргазы чүве чугаалап тургаш, онзалап айткан.

Хөөмей чылы доозулган дээш, аңаа хамаарышкан ажил-херектер соксап кагбас, уламчылаар. Республикада чурттап турар өске дыл-

дыг чоннарның чогаадкычы ажил-херектеринче кичээңгейни күштелдирер. Хөөмей чылының доозулганын албан-езузу-биле чарлап тура, Игил чылы эгелзенин база чарлаан. Тыва чоннуң национал хөгжүм херекселдеринин аразында игил онза черни ээлеп турар. Бо ховар хөгжүм херекселдерин кылыр кижилер безин ховар болдур ийин. Ынчангаш ону суртаалдап, игилдин ат-алдарын бедидер ужурулуг бис. Моолда моринхуур деп хөгжүм херекселдин өг бүрүзүнүн дөрүндө аскап болур, тывалар игиливисти база ынчаар хүндүлөп, ыдыктаар ужурулуг бис.

Хөөмей чылын хаап тура, ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол хүндүлел бижиктер-биле «Тыва» ансамблиниң артистери Геннадий Чамзырынны, Эдуард Дамдынны национал оркестринин артизи Алдар Тамдынны шаңнаан. Национал оркестринин артизи Аян Ширижик, «Тыва» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу Аяс Куулар оларга «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг аттарны тывыскап. Республиканың салым-чаянын уруглар школарының хөөмей класының башкызы Коңгар-оол Ондарга «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» атты тывыскап.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ
ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле Н.О. Санчатты шаңнаарының дугайында

Медицина генетиказының адырыңа чедип алган чедишкенини база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле биология эртемнериниң кандидаты, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының «Эртем-практиктиг медицина төвү» республиканың Күрүне кадык камгалал албан черинин директорунуң оралакчызы Наталья Ойдуновна Санчатты шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №31

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты М.С. Байыр-оолга тыпсырының дугайында

Эртем, өөредилге болгаш культура адырыңа ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле философия эртемнериниң кандидаты, Тыва Республиканың Чазак Даргазының Чазак Даргазының Гуманитарлыг шинчилелдер институтунун социология секторунун башкарыкчы эртем ажылдакчызы Монгуш Сендажиевич Байыр-оолга тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №32

Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Эртем, өөредилге болгаш культура адырыңа ачы-хавыязы база хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле: төөгү эртемнеринин доктору, төөгү секторунун кол эртем ажылдакчызы Николай Михайлович Моллеровту;

филология эртемнеринин кандидаты, дыл секторунун улуг эртем ажылдакчызы Мария Баазановна Мартан-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №33

«Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К.Б. Ондарга тыпсырының дугайында

Өөредилге болгаш культура адырыңа ачы-

хавыязы, хөй чылдарда үрө-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты «Республиканың Р.Д. Кенденбилятыг хөгжүм-уран чүүл школа-интернады» Күрүнениң өөредилге албан черинин хөөмей класының талазы-биле башкызы Коңгар-оол Борисович Ондарга тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №34

Культураны болгаш Тываның хөгжүм фольклорун хөгжүдөргө чедип алган чедишкенини дээш Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижии-биле:

«Тыва» ансамблиниң ыраажы артизи Геннадий Тимофеевич Чамзырынны;

Тываның национал оркестринин хөөмейжи-ыраажызы, хөгжүм херекселдеринин национал хевирлеринин талазы-биле улуг мастери Алдар Константинович Тамдынны;

«Тыва» ансамблиниң сыгыт, каргыраа талазы-биле ыраажы артизи Эдуард Валерьевич Дамдынны шаңнаар.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №35

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты А.С. Ширижикке тыпсырының дугайында

Культура болгаш уран чүүл адырыңа ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты Тываның национал оркестринин артизи, кагар хөгжүм херекселдеринин бөлүүнүн концертмейстери Аян Сергеевич Ширижикке тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №36

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты А.Э. Кууларга тыпсырының дугайында Тыва культураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдөргө ачы-хавыязы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты «Тыва» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу Аяс Эрес-оолович Кууларга тыпсыр.

Кызыл хоорай 2009 чылдың февраль 6 №37

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТОДАРГАЙ ХЕМ ЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

(Кызыл хоорайның Загородный кудумчусунда байдал)

Чоокта чаа Тыва Республиканың девискээринге орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң Чазак комиссиязының хуралы болуп эрткен. Хуралга кол илеткелди республиканың иштики херектер сайыдының оралакчызы Владимир Байкара кылгаш, кончуг чугула айтырларны көдүргөн.

Кызыл хоорайның кудумчуларында орук демдектери эргижирээнин сайыттың оралакчызы чугаалаан. А чамдык кудумчуларда орук демдектери шуут чок деп болур. Кызыл хоорай орук шимчээшкининиң талазы-биле бо хире сандаргай байдалда келген. Оң түннелинде оруктарда транспорт озал-ондаа доктаамал бооп турар.

Мен борта чижек кылдыр хоорайның Загородный доора кудумчун кирип көрейин. Бо кудумчунуң бажында республиканың болгаш бүдүн Кызыл хоорайның чурттакчыларын аш-чем болгаш аш-чеге хамаарышпас хергел бараннар-биле хандырып турар «Обувь» баазасы болгаш республиканың Хергелекчилер эвилелиниң «Бараанны мөөнү-биле садар» ийи улуг баазасы туруп турар. Хөөредиг чокка чугаалаар болза, бүдүн республика бо ийи баазадан «чемненип» турар. Оң-биле кады хоорай иштинде садыглар бо ийи баазадан бараанны садып алгаш, ону «хөөткеш» садып турары чажыт эвес-ле болгай.

Мында кандыг айыыл тургустунуп келгенил дээрге, Загородный кудумчунуң асфальтызы ындамында оюк-дежик кылдыр үрелгенинден машиналар бодунуң чоруур ужурул оруу-биле чорбайн, чадаг кижилер кылаштажыр орук-биле ийи чыл иштинде аргыжып келди. Чаа чыл бүдүүзүнде ийи кырган идер тергелиг бадый орта, чик машина оларны чүгле бастырбаан, тергеге сөөртүп чораан аш-чеми ынаар-мынаар чаштай берген. Ону тавартыпкан чолаачы тура-даа дүшпейн, шаап чоруй барган чүве. Орукка чораан мен барып дузалажып, чыгжып, шарып бердим. Хоорайның КАИ-зи бо оруктап машиналарның канчаар аргыжып турарын кончуг эки билир, ынчалзажок кандыг-даа хемчег албайн турарлар.

База бир берге айтырыг, бо

кудумчунуң бажында чаңгыс черде чүгле арага садып турар 5 улуг садыг ажилдап турар. Оларның бирээзи дүн-хүн чок араганы садып турар. Бо садыгларда араганың өртээ хоорайлар садыгларындан чик, ынчангаш кижилер дүн-хүн чок машиналыг, чадаг ынаар-ла чоруп турарлар. Чаңгыс черге ынча хөй арага садыгларын мөөнөп каан херээ чүл? Арага кол продукт болу берген эвес, мону хоорай чагыргазы кончуг кичээнгеилг өөренип көөрү чугула. Кем-херек үлгедиглериниң бир үндезини хондур ажилдаар садыглардан болуп турар дээш, чамдык хоорайларда дүне арага садар садыгларны хоруп каанын билир мен. Бистиң

лыкчылар бараанын ол хоорайның өртектеринге дүүштүр садып турар. Ынчангаш бо базааларның девискээринче онза кичээнгеилг угландыраы чугула апарган. Байшырак баазаларның удуртукчулары-биле дугуржулганы кылгаш, оң девискээринде турар автооруктарны чаартып кылыр хемчеглерни алыры негеттинип келген. Кажан Кызыл хоорайның автооруктарын септеп эгелей бээрге, бо айтырыгны мен база солунга көдүрүп, бижип турдум. Ону кым-даа херекке албаан чүве. «Шош соонда чудурук чайган херээ чок» деп, чоннуң мерген чугаазы бар, бо орукка бир улуг озал-ондак болурга ам кээп, хөделип үнер чадавас боор деп бодап чоруур кижилер мен.

Владимир Байкара бодунуң илеткелинге Сибирь регионунда өске хоорайларның пассажирлер аргыштырылганында эки арга-дуржулганын ажылгаары чөптүг дээрзин айыткан болду. Бо кончуг чүүл-

дүг айтырыг. Эрткен чайын мен Абакан, Томск, Омск хоорайларга чордум. Томск хоорайның пассажирлер аргыштырып турар автобустарында чаңгыс-даа «Газель» чок, шууту хоорайның муниципалдыг транспорту, чаа автобустар. Аргыжарының өртээ 9 рубль, пенсионерлерге 7 рубль. Ол автобус-

Хоорайның КАИ-зи бо оруктап машиналарның канчаар аргыжып турарын кончуг эки билир, ынчалзажок кандыг-даа хемчег албайн турар.

тарда чаңгыс-даа кондуктор чок, олурган кижилер бүрүзү акшазын чолаачының чанынга барып салып каар, та 7 рубльди төлөп каг, ол сээң бодунуң эрген, ону кым-даа айтырбас. Трамвай, троллейбус кондукторларлыг, оларның өртээ автобустардан ийи катап чик.

Омск хоорайның кол кудумчуларында муниципалдыг автобустар пассажирлерни аргыштырып турар. Хоорай кыдында, ырак маршруттарда «Газельдер» бар. Аргыжарының өртээ 11 рубль, маршруттуң эртер оруу ийи шак чеде бээр. Бистиң Кызыл хоорайда кыска маршруттуң өртээ 14 рубль чедир салып каан турганынга черле таарзынмайн турган мен. Кажан

пассажирлер аргыштырып турар «Газельдерниң» өртээ бир кижиге 14 рубль чедир өстүрер дээш ажил соксады бээрге, хоорай мэриясындан ол айтырыгны ынчан харылап турган В.Сериовтан сонуургап айтырып чеде бээримге, ону шуут-ла деткиир кижилер болган. Бо өртекте Чазак-даа эвес, хоорай чагыргазы өстүрүп каан чүве.

Ол-ла хуралга Кызыл хоорай чагыргазының даргазының оралакчызы Сергей Монгуштуң 45 чаа автобустарны садып алырын планнап турарын чугаалаан болду. Бир эвес бо автобустар чогуур үезинде чедип кээр болза, ол бистиң бичии хоорайымыска четчир боор. Россия Федерациязының девискээринде пассажирлер аргыштырып турар автобустарда эң-не хөй озал-ондакты «Газельдер» болдуруп турары-биле, Күрүне Думазында «Газельдерни» пассажирлер аргыштырылганын уштур дугайында хоойлу төлөвилелиниң чыдып турарын дыңнаан мен. Эрте-даа, орай-даа болза, бо хоойлу күштүг болуп үнүп кээр ужурул.

Эрткен чылын күрүнениң автоорук хайгааралының удуртукчузу Владимир Балув-биле чугаалажып олурумда, пассажирлер аргыштырылганында четпестер дугайында кончуг тодаргай-биле айтып, ол четпестерни эдериниң талазы-биле сагындырыг бижиктерни хоорай чагыргазында чаңгыс эвес удаа киригенин, хоорай чагыргазы ону херекке албазын хомудуп чугаалап олурган чүве. Ам Кызыл хоорайның чагыргазында кончуг аныяк, шимченгир аныяктар ажилдап келген болгай, олар бо айтырыгны онза кичээнгеилге ап, тодаргай хемчеглерни ал-ла бээр боор деп идегеп орап мен.

Пассажирлер аргыштырып турар «Газельдерге» болгаш садып алыр деп турар муниципалдыг автобустарга хамаарыштыр, пассажирлерни таарымчалыг аргыштырар талазы-биле Сибирь регионунда өске хоорайларның арга-дуржулганын Кызыл хоорайның чагыргазы өөренип көөрү эргежок чугула апарган. Оң-биле чергелештир бүгү делегейде тургустунуп келген экономиктиг кризис чуртакчы чоннуң болгаш бүдүрүлгелерниң экинче аар «чүүктү» база чүдүрө берген. Кым кымны-даа мөлчүп алырында эвес, чүгле бир демниг, бот-боттарын деткижи, эптиг-демниг ажилдаары негеттинип келген.

Сергей ХЕРТЕК.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

Загородный кудумчунуң бажында кижилер кылаштаар орукта машиналарның чоруп турары.

республиканың найысылалы Кызыл хоорай бо практиканы чүге ажылдап болбас деп, хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттары бо айтырыгке кичээнгеилг угландырза деп бодадыг мен.

«Обувь» баазасында болгаш республиканың Хергелекчилер эвилелиниң «Бараанны мөөнү-биле садар рыногу» КХН-де Абакандан, Красноярскиден, Новосибирскиден болгаш өске-даа хоорайлардан хөй сайгарлыкчылар кээп ажилдап турар. Чамдык сайгар-

КОРРУПЦИЯГА УДУР КОМИССИЯ БОДУНДАН ЭГЕЛЭЭР

Тывада коррупцияга удур демисел чорудар комиссия эрге-хоойлу камгалаар органның коррупцияга удур ажил-чорудулганының баштайгы түңнелдерин болгаш 2009 чылда кылыр ажилының планын чугаалашкан.

Республикада коррупцияга удур ажил чорудар килдис 2007 чылдың декабрьда тургустунган. Прокуратураның шугуму-биле коррупцияга хамааржыр 95 кеземче херзэн илереткен, 18 кеземче херзэн оттурган. Оларның хөй нуруузу пенсия бээриниң, албан-хаакчыларга немелде акша санап бээриниң, муниципалдыг чагыглар тургузарының, эрге-чагырга органның ажилга хүлээп алырының чурумун үрээни болуп турар. Республиканың Иштики херектер яамызы коррупция угланышкынның 128 херекти судче чоруткан.

Баштайгы түңнелдер чүнү көргүскенил дээрге, коррупция-биле демисел чорудар долу хемчээлдиг

нормативтиг бааза четпейн турар болган. «Коррупцияга удур демисел чорудар хемчеглер дугайында», «Күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында» республиканың кол хоойлуларын чедир ажилдап кылбааны илерзэн, ынчангаш Тываның Юстиция яамызы оларга өскерилгелерни кириери эргежок чугула деп санаан. Бо ажилды чорудуп турар.

Амдыызында эргежок чугула эрге-хоойлу документтерин ажилдап кылып турар үеде, коррупцияга удур комиссияның кежигүннери оң секретары болгаш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының дузалакчызы Геннадий

Тарый эрге-дужаал эдилзэн дүжуметтерниң арыг, шынчы чоруу дээш демиселди чорударын саналдаан, ону комиссия кежигүннериниң боттарындан, Тыва Республиканың Чазаның Аппаратының болгаш республиканың Чазак Даргазының Канцелярияның албан-хаакчыларындан эгелээрин дугурушкан. Оларның удуртукчуларына чоокку үеде күрүне албанының ажилдакчылары-биле күш-ажыл керээлерин катап чарарын организастаар даалганы берген. Анаа тускай эртемнигден эгелээш, удуртукчуларга чедир судтадып чораан-чорбаанын, билиниң дугайында документтери шын бе, хуузуңда өнчү-хөреңгизи чечел, үндүрүлгелерни шын төлөп турарын болгаш өске-даа чүүлдерни хынаар.

ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

ШАГААНЫ МУРНУУ АМЕРИКАГА УТКУУР

Делегейниң диптериниң эң бедик шыпшыктарына Тываның тугун киискидер сорулгалыг тыва альпинистер боттарының сорулгатын уламчылап кирипкелер.

Олар эрткен чылын ийи диптиң: Европа биле Африканың шыпшыктарына четкен болгайлар. Ам үшкү дип – Мурнуу Америкаже ужулгарлар. Ында барыын полушариенин, ийи Америка диптиң эң бедик даа, Аргентинада турар – Аконгауаже (6962м) экспедицияны кылырлар. Бо талыгыр аян-чоруктуң кол деткичизи – Тываның Москва хоорайда Төлээ чери (В.Ю.Урбан) бооп турар.

Чили кызыгаарында, Аргентинада ол даг чер-делегейниң адаа ужуңда турар, ында ам чай. Бо аразы 20 000 км хире болгаш

Тыва-биле үе ылгалы 14 шак. Аконгауа Оожум биле Атлант океанның аразында болгаш бо даг кайгамчыктыг күштүг шуурганнар-биле сурагжаан.

Тыва альпинистер бо тава-рылгада чүгле анаа аян-чорук кылыр эвес, эртем-өөредилге черлериниң, Национал музейниң эртем-шинчилел улуг даалгаларын база кылырлар. Тыва Республиканың тугу-биле кады деткиччилерниң берген сүлде-демдектерин база шыпшыкче чедирерлер. Олар Шагааны, Инек чылын, февраль 25-ти, Аконгауаның адаанда Конфлюэнса (3300м) деп адаар бирги лагерьге уткуурлар. Амгы үеде альпинистер Шагаа уткуштур сүлдесүзүн бедидер дээн деткиччилер-биле ажилдап, ырак, узун орукке белеткелни кылып турарлар.

Бистиң корр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республикага Аныяктар чылын эрттиреринин дугайында
2008 чыл декабрь 25 № 793 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Президентинин 2008 чылдың сентябрь 18-те «Россия Федерациязын Аныяктар чылын эрттирер дугайында» № 1383 Чарлын күүседир-биле база Тыва Республиканың Чазанын 2008-2010 чылга чедир күрүненин Аныяктар политиказының концепциязын боттандыраарының талазы-биле бирги чергенин хемчеглеринин планын езугаар Тыва Республиканың Чазанын **доктаадыры болза:**

1. Капсырылгаларны бадылаар:
2009 чылда Тыва Республикага Аныяктар чылын эрттиреринин талазы-биле организастыг комитеттин составы;

Тыва Республиканың Чазанын 2008 чылдың декабрь 25-те № 793 доктаалы-биле бадылаан

2009 чылда Тыва Республикага Аныяктар чылын эрттиреринин талазы-биле организастыг комитеттин СОСТАВЫ

А.П. Дамба-Хуурак – Тыва Республиканың Чазанын Даргазының оралакчызы, даргазы;

П.А. Морозов – Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды, дарганын оралакчызы;

У.С. Ондар – ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы, секретарь;

А.К. Артына – ТР-ниң экономика сайыдының бирги оралакчызы;

Б.В. Биче-оол – ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентиленин директорунун оралакчызы;

А.А. Бруктова – «Чаңгыс демниг Россия» аныяк гвардиязы» Бүгү-россияның хей-ниити организациязының Тывада регионалдыг салбырының штаб начальниги (чөпшээрешкени-биле);

Л.Л. Волгина – Кызыл хоорайның мэринин социал айтырыглар талазы-биле оралакчызы (чөпшээрешкени-биле);

Н.С. Германова – ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээкчилер палатазының даргазының оралакчызы;

К.Т. Даваа – ТР-ниң күш-ажыл болгаш

2009 чылда Тыва Республикага Аныяктар чылын эрттиреринин болгаш белеткеленин талазы-биле кол хемчеглеринин планы.

2. Тыва Республикага Аныяктар чылын хамаарыштыр чогуур хемчеглерни боттандыраары муниципалдыг тургузугларның администрацияларына сүмелээр.

3. Ук доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазанын Аппаратының Комплекстинг социал-экономика хөгжүлдэ эргеленинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазанын Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

социал политика сайыды;

В.О. Донгак – ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыды;

Ш.А. Доржу – республиканың «Тыванын аныяктары» хей-ниити организациязының президентизи (чөпшээрешкени-биле);

Р.Б. Күжүгет – ТР-ниң Кызыл хоорайның Төлээкчилер хуралының даргазының оралакчызы (чөпшээрешкени-биле);

М.М. Кызыл-оол – Ак-Довурак хоорай чагыргазының даргазы (чөпшээрешкени-биле);

Т.Д. Монгуш – Тыва Республикада федералдыг инспектор;

С.О. Ондар – ТКУ-нун ректору (чөпшээрешкени-биле);

А.Д. Ооржак – ТР-ниң кадык камгалал сайыды;

А.Д. Сандый – «Салгал» уругларның хей-ниити организациязының удурткучузу (чөпшээрешкени-биле);

Ч.О. Шагаалан – ТКУ-нун студентилерин бот-башкарылганын биче ректору;

А.М. Юй – ТР-ниң сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентиленин директору.

Тыва Республиканың Чазанын 2008 чылдың декабрь 25-те № 793 доктаалы-биле бадылаан

2009 чылда Тыва Республикага Аныяктар чылын эрттиреринин болгаш белеткеленин талазы-биле кол хемчеглеринин ПЛАНЫ

I. Организастыг хемчеглер

1. Дараазында айтырыглар талазы-биле организастыг комитеттин хуралдарын эрттирер:

— Аныяктар чылының ажыдышкынының белеткеленин дугайында;

— Аныяктар чылын эрттиреринин талазы-биле кол хемчеглеринин планының күүсетинип турарының дугайында. Күүседир хуусаазы 2008 чыл, март, июль, 2009 чылдың ноябрь. Харысалгалыг күүседикчи – оргкомитет.

2. «Өөредилге» мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелди боттандырышаан, талантылыг аныяктарны шаңнаарының байырлалын белеткээр болгаш эрттирери. 2008 чыл декабрь. Харысалгалыглар – ТР-ниң Өөредилге яамызы, Культура яамызы, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилел.

3. «2008 чылда Тыва Республиканың Чазак Даргазының шаңналдарын алыр аныяктар ортузунда төлөвилелдиг ажил-чорудулганын республика конкурсузунун тиилекчилеринин даңзын бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Чазанын доктаалының төлөвилелин Тыва Республиканың Чазанын сайгарып көөрү-биле белеткээр болгаш кириери. Хуусаазы – 2008 чылдың декабрь. Күүселде дээш харысалга – ТР-ниң Өөредилге яамызы.

4. Аныяктар чылының байырлыг ажыдышкынының белеткелди болгаш эрттирери:

— 2008 чылда Тыва Республиканың Чазак Даргазының шаңналдарын алыр аныяктар ортузунда төлөвилелдиг ажил-чорудулганын республика конкурсузунун тиилекчилеринге шаңналдар тывсырының байырлалы;

— Тыванын күрүненин квалификация бедидеринин болгаш кадрларны эде белеткээринин институтуну баазазынга педагогика, психология болгаш аныяктар политиказының кафедралының ажыдышкыны;

— аныяктар-биле ажылдаар специалисттерни квалификациязын бедидеринин баштайгы курстарының болгаш «Аныяктар политиказының адырының менеджери» билг бедидер болгаш эде белеткээр курстарының программаларының ажыдышкыны. 2009 чылдың январь. Харысалгалыглар – ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Культура яамызы, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилел. Тыванын күрүненин квалификация бедидеринин болгаш кадрларны эде белеткээринин институту, «Тыва Республиканын аныяктары» хей-ниити организациязы (чөпшээрешкени-биле), «Салгал» уругларның республика организациязы (чөпшээрешкени-биле), муниципалдыг тургузугларның администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

5. «Аныяктар чылы—2009» Бүгү-российжи акцияның республика этавын организастаары болгаш эрттирери (Аныяктар чылының кожуннарга, Кызыл база Ак-Довурак хоорайларга ажыдышкыны). 2009 чылдың январь (тускай график езугаар). Муниципалдыг тургузугларның администрациялары.

6. Түннелдер үндүрүлгези болгаш Аныяктар чылының хаашкыны. 2009 чылдың декабрь. Харысалгалыг күүседикчи – оргкомитет, ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузугларның администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

II. Кол хемчеглер

Аныяктарны социал практикаже эвилелдээр болгаш бот-сайзыралдың боттут аргаларының дугайында медээлээр, аныяктарның эртем, чогаадылга болгаш сайгарлыкчы идепкейинге деткимчени хандыраары

7. «Тыва Республикада аныяктарның сайгарлыкчы чоруунун хөгжүлдэ» төлөвилелди боттандыраары:

— Хуу бизнести тургузар дээн аныяк болгаш чаа эгелеп чоруур сайгарлыкчыларны деткири-биле грант мөөрейлерин организастаары болгаш эрттирери; чыл дургузунда.

Тыва Республиканын аныяк сайгарлыкчыларынга «Хуу бизнести канчаар организастаарыл» деп семинарны организастаар болгаш эрттирер; 2009 чылдың июнь.

— ТКУ-нун студентилери биле мурнакчы бедик дуржулгалыг сайгарлыкчыларның ужуражылгаларын эрттирер; 2009 чылдың сентябрь.

— Аныяк сайгарлыкчыларның «Күзелче базым» республика мөөрейин организастаар болгаш эрттирер. 2009 чылдың март. Харысалгалыг күүседикчилер – ТР-ниң сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел, «ТР Бизнесинкубатор» КА, Кызыл хоорай мэриязы, ТР-ниң Өөредилге яамызы. Муниципалдыг тургузугларның администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

8. «Россияга ажылдап-чурттаар» деп республиканын аныяктар акциязын организастаар болгаш эрттирер:

— Ниити өөредилге болгаш профессионал албан черлеринин доозукчуларынга, ажыл чок аныяктарга профессионал угланышкын ачы-дузазын чедирер;

— 14-тен 18 хар чедир хамаатыларга түр када ажылга тургузарының программаларын боттандыраар;

— Эге, ортумак болгаш дээди профессионал өөредилгенин албан черлеринин доозукчуларынга республиканын вакансия ярмаркаларын организастаар болгаш эрттирер;

— Студент тудуг организацияларын тургузар. Эрттирер хуусаазы чыл дургузунда база 2009 чылдың сентябрьда. Күүселде дээш харысалгалыг албан черлери – ТР-ниң Чурттакчы чонну ажилче хаара тудар күрүне албанының агентилел, ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузугларның администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

9. Студент аныяктарны деткиринин болгаш сайзырадырының программаларын боттандыраары:

— «Студент час—2009» республиканын студент чогаадылга фестивалын организастаар болгаш эрттирер;

— Россияның болгаш ХКЭ чурттарының хоорайларында өөренип турар тыва студентилеринин республика форумун эрттирер;

— «21 чүс чылдың баштыңы» республиканын 2-ги студент бот-башкарылга школын организастаар болгаш эрттирер;

— «Амыдыралдың кадык окур-хевир дээш» Россияның болгаш ХКЭ чурттарының тыва студентилеринин ортузунга спортчу фестивалды организастаар болгаш эрттирер;

— Тыва Республикага Бүгү-российжи Дельфий оюннарынче шиллде маргылдааларны организастаар болгаш эрттирер. Март—август 2009 чыл. Күүселде дээш харысалга – ТР-ниң Өөредилге яамызы, «Тыва Республиканын аныяктары» республиканын хей-ниити организациязы (чөпшээрешкени-биле), ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилел, Кызыл хоорайның мэриязы, Россияның болгаш ХКЭ чурттарының студент землячестволарының удурткучулары, муниципалдыг тургузугларның администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

10. Аныяк инвалидтерни деткири-биле «Кады» деп төлөвилелди боттандыраары:

— аныяк инвалидтерниң социализациязы дээш зона аайы-биле тематиктиг семинарларны организастаар болгаш эрттирер. 2009 чыл май.

— тускай коррекциялыг өөредилге албан черлеринин өөреникчилеринин ортузунга спартакиаданы организастаар болгаш эрттирер. 2009 чыл, февраль, май. ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилел, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамызы, Тыванын Херээженнер эвилел, муниципалдыг тургузуглар администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

— Аныяк инвалидтер ортузунга республика спартакиадазын организастаар болгаш эрттирер. 2009 чыл декабрь.

— «Бодунга бүзүре» 2-ги республика чергелиг үнүүшкүннүг уран чогаадылга фестивалын организастаар болгаш эрттирер. 2009 чылдың дургузунда.

— Инвалидтерин болгаш хоочуннарның организацияларының аразынга республика

фестивальдарын, чогаадылга конкурстарын организастаары болгаш эрттиреринге дуза кадар. 2009 чылдың 3-4-кү кварталдары.

— «Көзөнекте чырык» республика чергелиг чогаадылга конкурсузун инвалид уруглар ортузунга организастаары болгаш эрттирери. 2009 чылдың 1-ги кварталы.

— Инвалид уруглар республика чергелиг тускай спартакиадаларны организастаары болгаш эрттирери;

— Инвалид уруглар ортузунга «Авам, ачам, мен — спортчу өг-бүле» спартакиаданы организастаары болгаш эрттирери;

11. «Аныяктар: өөредилге болгаш депшилге» төлөвилелди боттандыраары:

— «Келир үеже базым» республика чергелиг аныяктарның эртем форуму;

— Талантылыг болгаш салым-чаяаннын аныяктарны илередип тывар программаны боттандыраары; 2009 чыл, апрель.

— Ажылчын мергежилдерин болгаш ортумак профессионал өөредилгенин хүндүткелин бедидери-биле «Күш-ажылдың кижизи» төлөвилелди боттандыраары; чыл дургузунда.

— Кызыл хоорайның мэриязының баазазынга «Аныяктар эргелели» программаны боттандыраары; чыл дургузунда.

— Уругларның хей-ниити организацияларының «Баштыңнар школы» программаны боттандыраары; чыл дургузунда.

— Тыва Республиканын аныяк эртемденеринин ТР-ниң Чазанын Даргазының грантызы дээш конкурсузун организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, август.

— «Аныяктарның бизнес-төлөвилели» конкурсту организастаары болгаш эрттирери;

— «Россияның аныяк кадрлары» республика чергелиг информастыг Интернет-төлөвилелди боттандыраары; чыл дургузунда.

Күүселде дээш харысалгалыглар — ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилел, ТР-ниң Чазанын Даргазының Канцеляриязы, Кызыл хоорайның мэриязы (чөпшээрешкени-биле), «Тыва Республиканын аныяктары» хей-ниити организациязы (чөпшээрешкени-биле), муниципалдыг тургузуглар администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

12. Аныяктар хүнүн организастаары болгаш эрттирери (аңгы график езугаар). 2009 чыл, июнь. ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилел, муниципалдыг тургузуглар администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

13. «Аныяк өг-бүле» программаны боттандыраары:

— Муниципалдыг тургузугларның администрацияларының ХБАБ эргелелин баазазынга «Аныяк өг-бүле» хей-ниити клубтарын ажыдары (аңгы график езугаар); 2009 чыл, февраль.

— Республиканын аныяк өг-бүлелеринин дугайында баазаны тургузары; 2009 чыл, февраль.

— «Аныяк өг-бүлеге сүмелер» программанын шенелдези; 2009 чыл, февраль.

— Аныяк өг-бүленин хүнүн эрттирери;

Аныяк өг-бүлелерни чурттаар оран-сава-биле хандыраарының айтырыгларының талазы-биле конференцияны эрттирери; 2009 чыл, сентябрь.

— «Өг-бүленин алаң-тозу» аныяк өг-бүлелеринин республика конкурсу; 2009 чыл, сентябрь.

Күүселде дээш харысалгалыглар — ТР-ниң ХБАБ эргелели (чөпшээрешкени-биле), күрүне статистиказының федералдыг албанының ТР талазы-биле девискээр органы (чөпшээрешкени-биле), ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамызы, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы, ТР-ниң Өөредилге яамызы, Тыванын Херээженнер эвилел (чөпшээрешкени-биле), муниципалдыг тургузуглар администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

14. Аныяк специалисттерни болгаш аныяк өг-бүлелерни чурттаар оран-сава-биле хандыраарының айтырыгларына хамаарыштыр республикага ажык эфирни организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, февраль. ТР-ниң Чурттаар оран-сава чээлизиин ипотека талазы-биле агентилел, ТР-ниң Тудуг яамызы, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамызы.

15. Аныяктар ортузунда күш-культура-кадыкшылга системазын экижидеринче угланган төлөвилелдерни боттандыраары:

— Чурттап турар чериниң аайы-биле күш-культура болгаш кадыкшылга ажылын эки чорудуп турар спорт талазы-биле килдистер ортузунга республика чергелиг көрүлдө-конкурс; 2009 чыл, март—октябрь.

— «Аныяктар Россияның келир үези дээш» республика чергелиг турисчи чыышты организастаары болгаш эрттирери;

— Ортумак болгаш дээди профессионал өөредилге албан черлериниң студентилериниң ортузунга спорттун янзы-бүрү хевирлеринге спартакиаданы организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, июнь. Күүселде дээш харысалгалыглар — ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилели, ТР-ниң Өөредилге яамызы, Кызыл хоорайның мэриясы (чөпшээрешкени-биле), муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

16. Аныяктар политиказының башкарылган системасын экижидери:

— Бурятия Республика болгаш Кемерово облазы-биле кады ажылдажылга дугайында чөпшээрешкелерни белеткээри болгаш ат салыры; 2009 чыл, февраль.

— Аныяктар-биле ажылдар талазы-биле специалистерниң квалификациясын бедидери болгаш эде белеткээриниң программаларын боттандыраары (аңгы график езугаар); чыл дургузунда.

— Ажыл-агыйжы арга-дуржулга солчуп, Бурятия Республикаже үнүшкүннү организастаар; 2009 чыл, февраль.

— «Аныяктар политиказы: келир үеде сайзыралы» республика семинарын организастаары болгаш эрттирери.

Күүселде дээш харысалгалыглар — ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

Хамааты өөредилге болгаш аныяктарның патриотчу кижизидилгези, эрге-хоюу, культура болгаш мезү-бүдүш эртинелерин аныяктарга хевирлээринге деткимче

17. Республиканың өөредилге албан черлеринге «Сактыышкынның вахказы» неделяны организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, май. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

18. «Улуг Тирилелгениң алдары» Бүгү-российжи патриотчу акцияның республика этавын организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, май. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

19. Россияга уруглар шимчээшкениниң 100 чылынга тураскааткан республиканың уругларның хөй-ниити каттыжышкыннарының чыыжын организастаар болгаш эрттирери (аңгы план езугаар); 2009 чыл, май. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

20. «Евразия» национал культураның аныяктар форумун организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, ноябрь. Харысалгалыг — Тываның күрүне университети.

Аныяктар айтырыын эң эки чырыткан парлагга, программа дээш республика конкурсу организастаары болгаш эрттирери. 2009 чыл, ноябрь. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы.

22. Акцияларны организастаары болгаш эрттирери:

— «Чайгы лагерь» — кадыкшыл девискээри;

Тыва Республиканың Экономика яамызының Дүрүмүңе болгаш структуразына өскерилгелерни кириериниң дугайында 2008 чылдың декабрь 1 №706 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 11-де «Тыва Республиканың Экономика яамызының дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуразын бадылаарының дугайында» №535 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

а) 7.3 пунктта дараазында сөстөр-биле немелделерни кириер, «республиканың тускай сорулгалыг программазының деңгелинде Тыва Республиканың республика бюджетинден акшаландырып турар күрүне херегелелиниң объектилериниң болгаш

— «Шыдамык чорукче орук»;
— «Шыдамык чорук — амыдыралдың окур-хевир»;
— «Таакпы ыжы чок хоорай»; чыл дургузунда.

— Наркобизнес болгаш наркомафия-биле демиселдин бүгү делегей хүнүнге «Наркотиктерге — чок»; 2009 чыл, март.

— «Бистер амыдыралдың кадык окур-хевир дээш бис»;

— СПИД-ке удур профилактика;

«Силер — Тываның келир үези силер»;

Харысалгалыглар — ТР-ниң Өөредилге яамызы, РФ-тиң Күрүнениң наркоконтролюнун федералдыг албанының эргелели, ТР-ниң Кадык камгалал яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

23. «Ада-чурттуң үнү» республика чергелиг улусчу чогаадылга фестивалын организастаары болгаш эрттирери; 2009 чыл, апрель. Харысалгалыг — ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы.

III. Аныяктар-биле ажылдың нормативтиг эрге-хоюу болгаш эртем талазы-биле хандырылгасы

24. Аныяктарның байдалының болгаш аныяктар ортузунда кол тенденциялар дугайында мониторингилерни болгаш социологтук шинчилелдерни эрттирери; 2009 чыл, февраль—июль. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, муниципалдыг тургузулганың администрациялары (чөпшээрешкени-биле).

25. 2008 чылда Тыва Республиканың аныяктарының байдалының дугайында илеткелди белеткээри; 2009 чыл, ноябрь. Харысалгалыг ТР-ниң Өөредилге яамызы.

IV. Информация хандырылгасы

26. Яамыларның болгаш ведомстволарның сайттарына аныяктарны социал политикаже хаара тударынче угланган рубрикаларны тургузары, сайзыралдың бар аргаларының дугайында аңаа медээлээри; чыл дургузунда. Харысалгалыг — ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилели.

27. Парлагалыг болгаш электроннуг информация чепсектеринге күрүнениң Аныяктар политиказының боттанышкынын чырыдары, күрүнениң Аныяктар политиказының боттанып турарының дугайында со-нуургалдыг аныяк хамаатыларның медээлээриниң чаа хевирлерин шиңгээдири; чыл дургузунда. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилели.

28. Республиканың массалыг информация чепсектеринге тускай аныяктар арынын, капсырылгаларны, рубрикаларны ажыдарынга деткимче көргүзери; чыл дургузунда. Харысалгалыг — ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы, ТР-ниң Өөредилге яамызы.

29. Аныяктар чылынга тураскааткан рекламаны кылыры болгаш көзүлдүр азары; чыл дургузунда. Харысалгалыг — ТР-ниң Өөредилге яамызы, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилели, ТР-ниң Чурттаар оран-савааның ипотека чээлиниң талазы-биле агентилели, ТР-ниң Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилели.

Тыва Республиканың Экономика яамызының Дүрүмүңе болгаш структуразына өскерилгелерни кириериниң дугайында 2008 чылдың декабрь 1 №706 Кызыл хоорай

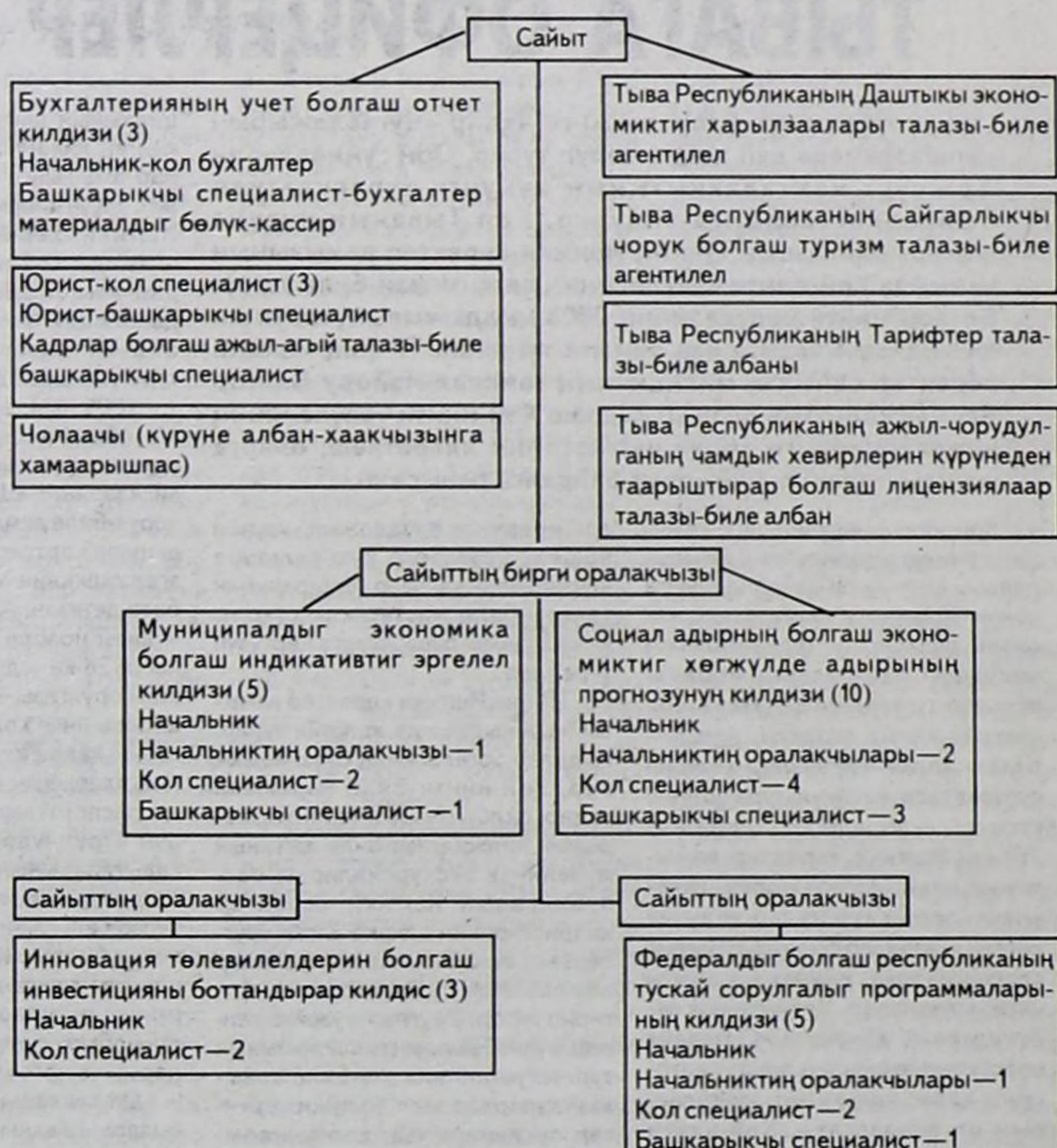
тудугларының даңзызы:

б) 7.17 пунктуну уштуп кааптар;
в) 10.7 пунктта дараазында сөстөрнү немээр «техниктиг информацияның камгалалы болгаш күрүне чажыдындан тургустунган медээлериң камгалалы»;

2) Тыва Республиканың Экономика яамызының структуразын бижээн чаа редакцияга дүүштүр капсырылганы кошкан. 2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 1-де №706 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Экономика яамызының структуразы

Тыва Республиканың девискээринде сад, огород болгаш дача каттыжышкыннарының черлеринге күрүнениң кадастрлыг үнелелиниң түңнелдерин бадылаар дугайында 2008 чылдың декабрь 9 №719 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чер кодекси-нин 66-гы чүүлүңе, Россия Федерациязының Чазааның 1999 чылдың август 25-те «Черниң күрүне кадастрының үнелелиниң дугайында» №945 доктаалыга, Россия Федерациязының Чазааның 2000 чылдың апрель 8-те «Черниң күрүне кадастрының үнелелин чорудар Чурумну бадылаарының дугайында» №316 доктаалыга, Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың апрель 2-де «2008 чылда Тыва Республиканың девискээринде сад, огород болгаш дача каттыжышкыннарының чурттакчылыг суурларның чер составында чер участоктарының күрүнениң кадастрлыг үнелелиниң талазы-биле ажылдарны чорударының дугайында» №193 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың девискээринде сад, огород болгаш дача каттыжыш-

кыннарының черлериниң күрүнениң кадастрлыг өртээниң түңнелин бадылаар (капсырылган коштунган).

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың девискээринде сад, огород болгаш дача каттыжышкыннарының черлериниң күрүнениң кадастрлыг үнелелиниң түңнелин парлаарын акшаландырар дөстөрнү дугайында саналын кириер.

3. Бо доктаал ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден күштүг бооп кирер болгаш 2009 чылдың январь 1-ден эрге харылзааларына негизээр.

4. Бо доктаалдың күүселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.И.Тенге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 9-та №719 доктаалыга капсырылга Тыва Республиканың девискээринде сад, огород болгаш дача каттыжышкыннарының черлеринге күрүнениң кадастрлыг үнелелиниң түңнелдери

1. Тыва Республиканың девискээринде муниципалдыг районнар талазы-биле сад, огород болгаш дача каттыжышкын-

нарының черлериниң 1 дөрбелчин метрге кадастрлыг өртээниң ортумак деңгели

№	Каттыжышкыннарының ады	Каттыжышкыннарының хевириниң адырынга кадастрлыг өртектиң деңгизүүрүнүн көргүзүү, рубль/дөрбелчин метр	
		Сад, огород	дача
1	Муниципалдыг район «Кызыл кожуун» СОТ №2 «Серебрянка»	62,00	
2	Муниципалдыг район «Кызыл кожуун» СОТ №3 «Дар»	62,00	
1	Муниципалдыг район «Кызыл кожуун» талазы-биле ортумаа		
1	Муниципалдыг район «Би-Хем кожуун» «Удачное» сайгарлыкчы эвес дача каттыжышкыны	-	56
2	СОТ №13 «Строитель»	62,00	-
3	СОТ №14 «Мелиоратор»	62,00	-
	Муниципалдыг район «Би-Хем кожуун» талазы-биле ортумаа	62,00	56,00
	Тыва Республика талазы-биле ортумаа	62,00	56,00

Акция

ТЫВАГА ОФИЦЕРЛЕР БАЛЫ ЭРТЕР

Республикада февраль 20-ге чедир «Чугаалажырын чөпшээрер» деп акция чоруп турар. Ооң түннелдерин Ада-чурт камгалакчызының хүнүнге тураскааткан офицерлер балыга үндүрер. Бал Тываның күрүне филармониязынга ТР-ниң Иштики херектер яамызының чанында Хөй-ниити чөвүлелиниң деткимчези-биле эртер. Бо Хөй-ниити чөвүлелиниң 2008 чылда кылып чоруткан ажылдарын чоокта чаа яамыга түңнээн. ТР-ниң иштики херектер сайыды, милицияның генерал-майору Виктор Лесняк кады ажылдажылга дээш Хөй-ниити чөвүлелиниң кежигүннеринге өөрүп четтиргенин илереткеш, оларга шынзылгаларны байырлыг байдалга тывыскаан.

Хөй-ниити чөвүлелиниң кежигүннериниң элээдилериниң амыдыралдың аңгы-аңгы байдалдарына чачыгарынче угланган лекцияларны, психологтук тренингилерни чорудары база оларга мораль-психологтук деткимчени көргүзери чаагай чанчыт апарган. Амыдыралдың кадык-чаагай омур-хевирин суртаалдаар, күш-культура болгаш спортту сайзырадыр сорулга-биле ТР-ниң Иштики херектер яамызының назы четпээн корум-чурум үрөкчилерин түр тудар төвүнче кирген элээдилер-биле ат-сураглыг спортчуларның ужуражылгалары уламчылап турар. Чедимче чок өгбүлелериниң уруглары «Сүбедей» спорткомплексиниң доштуг катогунга халас конькилеп, чуңгулаарын организаастаан. Хөй-ниити чөвүлелиниң бо эгелээшкинин Олимпийжи курлавыр школазының тренерлери деткип, «Гуманный» социал хоргадал черинче доктаамал барып, спортчу маргылдаалар

эрттиреринге дузалажып, кадыгы кошкак уругларга күш-культура кичээлдерин канчаар эрттирериниң талазы-биле мастер-класстарны кижизидикчи башкыларга көргүзүп турарлар.

ТР-ниң Иштики херектер яамызы база кыдында артпайн турар. Кадрлар эргелелиниң база медээлер, хөй-ниити-биле харылзаа тудар салбырның инспекторларының киржилгези-биле яамының музейинче экскурсияларны республиканың Иштики херектер килдистериниң шефке алган уругларына база Олимпийжи курлавыр школазының сургуулдарына эртирип турар. Уруглар музейге келгеш, чүгле Тываның милициязының тургустунган төөгүзү-биле таныжып турарлар эвес, иштики херектер органнарының хоочуннары-биле ужуражып, амгы милицияның хүн бүрүдө кылып турар ажылын көрүп турарлар.

Хөй-ниити чөвүлели хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунуң мили-

циязының шииттиргеш хосталып келген кижилер-биле чорудуп турар ажылынга деткимчени көргүзүп, үлүүн кирип турарлар. ТР-ниң Иштики херектер яамызының чанында Хөй-ниити чөвүлелиниң даргазы Игорь Дулуштун хууда деткимчези-биле шииттирип чораан 30 ажыг кижилерни «Үстүү-Хүрээ» тудуунга ажылдаткан.

2008 чылдың ноябрь 19-та ТР-ниң Иштики херектер яамызының удуртулгалының республика де-вискээринге «Шупту мал оорлаар чорук-биле демиселче!» деп социал акцияны эрттирериниң дугайында эгелээшкинин Хөй-ниити чөвүлели база деткээ. Акцияның баштайгы чадазы ноябрь 24-те эгелээш, декабрь 28-ке чедир уламчылаан. Ооң кол сорулгазы — мал оорунуң чидиг айтырыныче хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара тудары, сумулар чачыгарларының даргаларына малды паспорттаарының болгаш чедун чурумчударының база эътти садыгларының талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни хүлээп алырының чугулазын сүмелээри болган. Шынап-ла, малчынар ортузунга малды демдектериниң чугулазының дугайында тайылбыр, суртаал ажылын чорударын үе негеп келген.

Ол ышкаш милиция ажылдакчылары Тываның күрүне университетиниң педагогика болгаш психология кафедрасының башкылары-биле кады этнографияны билдириниң база мал оорунуң айтырыгларының талазы-биле анкетаны

ажылдап кылган. Ооң айтырыгларына Чөөн-Хемчик кожуунунун чурттакчы чону база эрге-чагырганың төлээлери, ТКУ-нун студентилери харыылаан.

Улусчу чаңылдарны база азырал малга хүндүткелди, хумагалыг чорукту катап тургузар сорулга-биле «Дерсунуң дириг копказы» фестивалдың база мал оорларынга удур демисел чоруткан акцияның иштинде «Дерсу Узала» хөй-ниитиниң ачы-буян фондузунун директору Светлана Мунзуктун удуртулгалы-биле «Кадарчының ыры» деп темага чогаадыглар конкурузун эрттирген. Аңаа республиканың бүгү школаларының өөреникчилери киришкен.

Иштики херектер килдистериниң база Хөй-ниити чөвүлелиниң кады ажылдажылгалының ачызында мал оорунуң чидиг айтырыгларының дугайында чер-черлерде чугаалажып эгелээш. Акцияның баштайгы чадазының түннелдерин үндүрүп, сорулга чедип алдынганын чугаалап болур. Акцияны чорутканының түннелинде мал оорунуң херектерин ажыдарының талазы-биле туруш быжыккан, ажыл идепкейжээн.

Чаа үнүп келген 2009 чылда Хөй-ниити чөвүлели ажылының баштайгы базымнарын кылып эгелээш. Чижээлээрге, Кызылдың пассажирлер АТБ-ниң директору Константин Никифоровтун маршрут таксилери-биле холбашкан чидиг айтырыгны шиитпирлээринге идепкейлиг киржилгези бодунун

түннелдерин берген. Кызыл хоорайның мэриязы, хөй-ниити маршрут таксилери кайы хире айылды тургузуп турарын база милиция чааскаан бо айтырыгны шиитпирлеп шыдавазын медресеп билип эгелээш.

Билдингир хоойлу-дүрүм камгалакчызы А. Перелеева база Кызыл хоорайның прокурорунун дузалакчызы А. Кизикин-биле кады Кызыл хоорайның тускай албан черлери — эзириктер сергедир черде база түр хоругдал изоляторунда хамаатыларның эргелерин сагып турарының талазы-биле рейдини чоруткан. Хоойлу-дүрүм камгалаар организацияның төлээзи кем-херек үүлгеткен кижилер-биле ужуражып, оларны кандыг байдалдарда тудуп турарын хынаар аргалыг болган. Рейдиниң түннелинде ол ооң мурнунда чылдар-биле деңнээрге, байдал экижээнин демдеглээш.

И. Тарханованың эгелээшкини база уран чүүл училищезиниң директору В. Нагорныйның деткимчези-биле Кызыл хоорайның эзириктер сергедир черинге училищениң чуулга салбырының сургуулдарының арагалашкын-биле демисел темазына чуратан чоруктарының делгелгези база болган.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының чанында Хөй-ниити чөвүлелиниң деткимчези-биле республиканың иштики херектер органнарының ат-алдарын көдүрер база чурттакчы чон-биле бедик культураның үндезининге харылзааны, бот-боттарын билчирин чедип алыр сорулгалыг «Чугаалажырын чөпшээрер» деп акция февраль 1-ден 20-ге чедир эртер.

«Тува-Онлайн»
медээлер агентилели.

Оорнуң оруу муңгаш

ДЕМНИГ БОЛУУЛУҢАР

2009 чылдың январь 13-те үнген №2 «Шын» солунга ТР-ниң иштики херектер сайыдының бирги оралакчызы, милицияның полковниги Аяс Канданның «Демниг, харыс-салгалыг болуру негеттинип келген» деп чүүлүн номчааш, деткип, аңаа хамаарыштыр бодумнун бодалдарымны илередиксидим.

Миннип келиримге-ле авамачам суг база бистиң кожоларыбыс дөрт-беш чүзүн хөй малдыг, тодуг-догаа чурттап чордулар. Ол үениң кырганның чугаазы-биле алырга, эргилделиг, «чуттук» чылдар мал-маганга база дээр, хора чедирер джирлер. Ол дугайында С. Сарыг-оолдун «Саны-Мөгө» деп шүлүглелинде шыны-биле бижээнин эки билир бис.

Мал-маганга, ылангыя дүн чоруктуг чылгы малга айылдыг дайзын — бөрү. Ол кончуг угааныг, эът чир кылдыр чаяап каан болгаш ындыг ийикпе, сүлдези бедик амытан. Ону чүгле дуржулгалыг аңчылар өлүрүп болур. Аң-меңни кыжын дошка чыгап тургаш, тудуп чир, оолдары доругуп өзе бергеш, бөрүлерге алдырбастай бээр, олар оон мал-маганче халдап эгелээрлер.

Бөрүлерни аңаар ок-боо дугайында база чугаалаксадым. Шаанда амгы үеде ышкаш хөй катап ырадыр адар карабинер бар эвес, аксындан борбак коргулчун-биле октаар (коргулчунну эзилдиргеш, ок хевинге кудуп алыр), чүс метр хире черге өлүмнүг, быстаныг боолар-биле бөрүлерни аңнап турган. Ол ышкаш кыжын бөрүлерниң шактап каапканы (албаннаар черлери) оруктарына ая салыр. Шаанда Алды-Ишкинге Хертеш аңчының чылгызынче бөрүлер халдап, кулун-чаваазын арттырбастап туруп бээр, 7 бөрүнү (кыс бөрүнү

оолдары-биле) аялап өлүргенин честем Чадамба Ондардан дыңнаан мен. Вячеслав Даржаа аяны канчаар кылырын аңгы-аңгы кылдыр чураш, «Лощадь кочевников» деп номунда бижээни дыка солун.

Кыс бөрүлер дөрт ай төнчүзүнде баш удур белеткеп алганы хирээнинге (ижээнинге) төрүүрлер. Ынчан борааныг хар болганчок-ла чааптар. Дүне олча хайган кыс бөрүлерни хүн үнмээнде харда изин истеп чорааш, хирээнин тып алыр. Шак ындыг арга-биле бистиң төреливис болур Чаштан-оол (Ногаан), Мандан-оол (Шырай)

Угаан-медерелдиг, езулуг эр кижиге биске ажык-дузалыг, буянның, малывысты оорлаваас, ооң амызынга четпес ужурулуг. Бистиң өгбелеривис чөнүп өлгөн аъдының бажын ыяшка азып каар чораан. Ол — оор чок чоруктуң бадыткалы, кончуг-ла чараш чаңчыл.

Ооржактар бистиң кыштаавыс чоогундан ийи чыл улаштыр кыс бөрүлерниң бөрзектерин узуткап, улуска буянын көргүскенер.

Бөрүлер өзүп көвүдээрге, аң-меңге, улустун кызып-кылайып чорааш азырап алган малынга кончуг айылдыг. Ынчангаш бөрү өлүргени дээш Чазактын талазындан шаңнал-мактал акшазын өстүргени эки-дир, деткип тур мен. Аңаа немей чоокка чедир ажылдап турган аңчылар ажыл-агыйларын, пром-хозтарны катап тургузуп ажылдатса деп саналым база бар.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Хонук-оол Монгуш мал оорлаар

чоруктар республиканың барыын кожууннарында хөй бооп турарын эки билир болгаш Чадаана хоорайга мал оорунга удур демиселге хамаарыштыр ол зонаның удуртукчуларының, шагдаа ажылдакчыларының киржилгези-биле «төгерик столду»-даа эрттирип турду. Ындыг хуралдарны үе-үе болгаш-ла эрттирип, кылдыгандыг ажылдарны, ап чоруттунган хемчеглерни түңнөп, чаа-чаа сорулгаларны салып турар болза эки. Ол ышкаш мал оорлары-биле демисел чорудары-биле кожууннарның Иштики херектер килдистеринге аъттар тударының

Малдан өстүр азырааш, эъдин чип, сүдүн ижип орган болза деп күзөлдиг кижилер-ле хөй. Ынчалза-даа олар оорлардан ырмазыраар боор-дур. Оор чок эки үелерде чурттап чорувуста ижер-чиер аш-чемивис, кедей идик-хемивис мал-маганывыстан хамааржыр чорду. Кижиге, ылангыя өзүп оор чаш ажы-төлүвүске, эң чугула витаминер доозазы малывыстың эъди-сүдүнде бар болганындан аарывайндаа чордувус.

Автор мал оору-биле демисел талазы-биле шагдааларның ажылынга хөй-ниити, бөдүүн чон дузалажып, кады демниг ажылдап келгениниң түннелинде көргүзүлгелер экижи оорын бижээш. Ол эки-дир, ынчалза-даа чон-биле ам-даа сырый харылзаалыг ажылдап, сонуургалдыг кижиге бүрүзү мал оору-биле демиселче көдүрлүр болза, ынчан оорнуң когу үстүп болур.

2009 чыл — Инек чылы. Каш-ла хонгаш, Шагааны байырлап, Инек чылын уткуур бис. Ол шыңгыы, туттунуп билир, эскериичел амытан деп сарыг шажынның номналында бижээш. Угаан-медерелдиг, езулуг эр кижиге биске ажык-дузалыг, буянның, малывысты оорлаваас, ооң амызынга четпес ужурулуг. Бистиң өгбелеривис чөнүп өлгөн аъдының бажын ыяшка азып каар чораан. Ол — оор чок чоруктуң бадыткалы, кончуг-ла чараш чаңчыл.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының ажылдакчылары Инек чылында мал оору-биле демиселди улам күштелдирип, тодаргай, дээш-тиг хемчеглерни алыр дээрзинге бүзүрел улуг.

Серге ОНДАР.

Кызыл хоорай.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

МӨГЕЛЕР
СУУРУНГА ХҮРЕШ

Чөөн-Хемчиктин Шами суму-зу бурун шагдан бээр ат-сураглыг, алдарлыг мөгелер чурту чер деп чүвени билир мен.

Тыва Арат Республика, а харын-даа ооң мурнунда-даа үелерде тулган дээн мөгелер Шами хемниң унунга чурттап, чүгле Тывага эвес, даштыкы күрүне Моолга хүреш-кеш, шүглүп кээп турган Көк-Хаан Ондарны, Чамыян Кууларны (ооң шолазы Арзылаң Чамыян), ооң оолдары Валентин, Комбай-оол, Сорулга дээр алдарлыг мөгелер чорду.

Мындыг солун төөгүлүг черге январь айның төнчүзүнде Чөөн-Хемчик кожуун школаларының аразынга 1992-1996 чылдарда төрүттүнген оолдарның аразында деңзи аайы-биле национал хүрешке маргылдаа болуп эрткен. Кожуунун 14 школаларының тозундан ниитизи-биле 150 мөгө киришкен.

Деңзи аайы-биле эрткен маргылдааның соонда, тыва байырлалдарның чаңчылы езугаар тыва хүреш маргылдаазы болган. Маңаа Чадаананың 1 дугаар школазының өөреникчизи Начын Даңгыт-оол шүүлген. Үжүүр былаашкан мөгө Чадаананың 2 дугаар школазының өөреникчизи Соруктуг Жуков, 3-4 дугаар черлерни шемижилер: Аңгырак Кара-Сал, Айдың Монгуш алган. Шами ортумаа школазы (директору Зинаида Ензаковна Ооржак) бо маргылдааны эрттиреринге шыырак белеткенген: деткикчилер ниитизи-биле 10800 рубльди, 3 шээр малды, одаар ыяш, суй белек дээш, шаңналдар хөй болган. «Эң эки тренер башкы» деп тускай шаңналды Шами школазының башкызы Эртине Даваага тывыскаан.

Оолак КАРА-САЛ.

Чыраа-Бажы суур.

РОССИЯНЫ «КӨК-БӨРҮГЕ» ДЕНЦЭЭН

• Чугула солун болушкун •

Эрткен неделяның эгезинде Москва хоорайга Хамаарышпас Күрүнелер Демнежилгезиниң (ХКД) чурттарының амыдыралында чугула политиктиг болгаш шериг ужурудузаны болушкуннар болган. Оларны өске солун чүүлдерден онзалап демдеглевестиң аргазы чок.

Мен бодаарымга, маңа чүнүң-даа мурнунда ХКД-ниң кежигүннери болур Коллективтиг айыыл чок чорук дугайында керээ организациязының (КАКО) чурттарының эрттиргени чыышты болгаш Кыргызстанда ооң-биле дорт холбашкан америк «Манас» авиабаазаның салым-чолунун дугайында колдады чугалажылы.

Эрткен чылын АКШ-ка эрткен президент сонгулдаларының «марафонунун» үезинде кол кордакчы Барак Обама ол күрүнениң баштынынга сонгудуп алган таварылгада, Россия-биле бүгү талалыг хамаарылганы, ооң иштинде америк шериг политика айтырынын эде көөрүнүн дугайында чангыс эвес удаа медеглед турган. Кажан тилелгени чедип алгаш, Б.Обама мурнунда кылган аазаашкынындан ойталаваан. Харын-даа дарый шиитпирлээр ужурулг чамдык айтырылглар даңызын тодараткан. Ооң эң колу – Д.Бушун эрги администрациязының Чехияга буу-хаа тургузар деп планнап турганы ракетага удур камгалал программазы болур.

Россия АКШ-тын чаа удуртулганың биске хамаарыштыр шала «чымчак» туружун ажыглап, бодунун эрге-ажыктарына кончуг чугула элээн каш базымнарын эрткен неделяда кылган деп бодаар мен. Оларның эки азы багай бооп болур салдарын америк «харыы» удавас көргүзэ бээр. А амдыызында Каттышкан Штаттар Россияның чамдык политиктиг сөөлгү шиитпирлеринге хамаарыштыр шыдамык турушту элээн. Харын-даа ийи чурт аразында чидиг айтырылгларны эде көөр сорулга чогуң илередип турар.

Ам Россияга хамаарыштыр эрткен неделяның ийи кол болушкунунга тодаргай доктаалы. Баш-

тай Коллективтиг айыыл чок чорук дугайында керээ организациязының (КАКО-нун) кежигүннери чурттарының: Россияның, Белоруссияның, Арменияның, Кыргызстанның, Казахстанның, Тажикистанның болгаш Узбекистанның Москвага эрттиргени ээлчеглиг чыыш дугайында чугалажылы. Чүге дизе ынчан Россияның эгелээшкини-биле Коллективтиг айыыл чок чорук дугайында керээ организациязының (КАКО-нун) кежигүннери чурттары чаа Дүрген хемчег алыр коллективтиг күштер (ДХКК) тургузар дугайында төөгүлүг шиитпирни хүлээп алган. Ол дээрме мурнунда политиктиг турган органның ам шериг организацияже база шилчээни болур. КАКО-ну эрткен неделядан эгелээш, долу шериг-политиктиг эвилел деп болур апарган. Россия шак ынчалдыр ХКД-ниң чурттарында чаа шериг эвилелди тургузуп шыдаан.

ДХКК-ның составынче Коллективтиг айыыл чок чорук дугайында керээ организациязының кежигүннери чурттарының чамдык шериг кезектери кирер. Чижээ, чурттуң медеэ агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, Россия эң улуг күштерни – агаар-десант дивизиязы биле десант-халдаашкын бригаданын ынаар кириер. Өске күрүнелер база боттарының шериг кезектерин ол коллективтиг күштерге кириштирер. Чүге Узбекистан шерин эвес, а иштики херектер органның кезектерин кириер. Чүге дизе ол күрүнениң үндезин хоойлузунда узбек шериглер кандыг-бир даштыкы шериг организацияга кирерин хоруп турар чүүл бар.

Коллективтиг күштерниң составынче кирер шериг кезектери тайбың үеде боттарының чурттарының девискээрлеринге турар деп баш-

тайгы медээлерни Кремльден дыңнадып турган. Ынчалза-даа РФ-тин Президентизи Д.Медведев ДХКК-ның кезектери Россияның девискээринге доктаамал турар деп сөөлүндө тодараткан.

Чамдык политиктер ДХКК-ны ССРЭ үезинде турган Варшава керээзинге дөмейлеп турар. Ынчан Европада социалисттик лагериниң чурттары ындыг шериг-камгалал организациялыг турганын амгы ортумак болгаш улуг назылылгар сактыр. Ол организация кол хардаачы ССРЭ-ниң буступ дүшкени-биле бодунун ажылын 1990 чылдарның эгезинде соксаткан. Ынчангаш чамдык политиктерниң амгы ДХКК-ны эрги Варшава керээзинге дөмейлеп турары ол.

Чүвениң шынын алыр болза, бо

Тайыпбырпакчыга сөс

коллективтиг шериг күштерни, шынап-ла, АКШ-ка баштаткан НАТО-га удур, ооң чаа кежигүнү күрүнелерниң ачызы-биле чоорту чөөн чүкче углай улгадып, Россияның девискээринче чоокшулап оор байдалына харыы кылдыр тургузуп турарында чажыт чүве чок. Ооң кадында Россияга болгаш ХДК-ның өске-даа чурттарына бир таарышпайн турар чүүл – барыын чурттарының Ортаа Азияга боттарының шериг болгаш политиктиг туружун сөөлгү чылдарда быжыглап турары болур. Чижээ, АКШ бот-догуннаан Кыргызстанга «өңнүг» хувискаалды каш чыл бурунгаар чажыды-биле өөскүдүп үндүргөш, ол күрүнениң ынчангы удуртулганын кыргыз оппозицияның «холу-биле» ынчан солуп каапкан. А ол үеде ажылдап турган кыргыз Президент А.Акаевтин бир буруузу Кыргызстанның девискээринде турар америк «Манас» шериг авиабаазага шивешкин ажылдар чорудар улуг «Авакс» самолетту доктаамал тургузар чөпшээрел бербээни болур.

Удуртулганы Америкага таарышпас чамдык эрги совет респуб-

ликаларның баштыңнарын АКШ сөөлгү каш чылдарда «өңнүг» хувискаалдар дузазы-биле солуп каапкан. Аңаа чижек кылдыр Украинаны, Грузияны кирип болур. Узбекистанга ындыг оралдажышкын Кыргызстанга болушкун соондарый эгелээрге, Каримовтун «быжыг холу» сирилеш дивейн, оппозицияны каржызы-биле басты. Ынчап кээрге Ортаа Азия девискээринге салдары күштелип турар АКШ-тын болгаш НАТО-нун өске-даа чурттарының туружу ХКД-ниң кежигүннери чурттарының онза дүвүрелин болдурбас аргажок. Ынчангаш ХКД-ниң каттышкан чаа шериг күштериниң-даа тургустунуп турарының чылдагааны ол ышкажыл. Чүге оларның тургустунар тодаргай хуусаазының дугайында амдыызында медеэ чок. Ол чүгле саадавас дээрзинге кандыг-даа чигзиниг чок.

Бо чаа шериг организация мурнунда турган политиктиг эвилелдин туружун быжыглаар, АКШ-тын ооң кежигүннери чангыстап бастыр чаңын чавырылдырар. Чүге дизе Коллективтиг айыыл чок чорук дугайында керээ организациязының кежигүннери кайы бирээзинче даштыкыдан шериг халдаашкын болза, ДХКК-ның талазындан коллективтиг шериг камгалаашкын чорутунары көрдүнүп турар. Д.Медведевтин медеглээни-биле алырга, НАТО-нун шериг күштеринден бичии-даа дудаваас бо чаа шериг күштерни кайы-бир күрүнге онза байдал тургустуна берзе база ажыглаары көрдүнгөн.

Эрткен неделяда Москвага эрткен чыыш үезинде Кыргызстан-биле холбашкан база бир солун медеэ делегейге дыргын тараан. Ол дээр-ге Киргизияның девискээринде турар америк шериг «Манас» авиабаазаны хаарының дугайында Президент К.Бакиевтин медеглели болган. Ону хаап турарының чылдагааны – 2001 чылда ажыттыгана авиабаазаның хуусаазының керээ езугаар шагда-ла төнгени, кыргыз

чоннун ол баазага хөңнү чогу болгаш америк шериглерниң хостуг чаңнаашкыны, ооң иштинде Кыргызстанның хамаатыларына удур кем-херек үүлгедиишкенин деп дыңнадып турар. Шынында бо чугула «кыргыз» шиитпирге Россияның киржилгези улуг деп чүве кымга-даа чажыт эвес. Американнар ол авиабаазаны чеже-даа «тайбың сорулгалыг», афган талибтерге, терроризмге удур демиселге ажыглап турар деп камгалап турза, оон чүү-даа үнмээн. Кыргыз парламент АКШ-биле дугуржулганы күш чок болдурарының дугайында хоойлуну бо хонуктарда хүлээп аптарга, үш ай болгаш оон дугуржулганын америк шериг авиабааза турбас.

«Манас» авиабаазаны хаарының дугайында медеглелди К.Бакиев Москвага кылган соонда, Россия Бишкекке 2 млрд. америк доллар чээлини, 150 млн. доллар акшаны халас бээриниң база 173 млн. доллар «кыргыз» өрени үндүр бижирииниң дугайында керээге аттарны удуртукчулар Кремльге салган. Ийи найыралдыг кожа-хелбээ чурттарының бо дугуржулганын өртээ Россияга ындыг болган.

РФ-тин удуртулганы ооң соонда америк талага Афганистанда шериглеринче бараан сөөртүр ажылын Россияның девискээрин дамыштыр чорударын саналдаан. Ол чорук Ортаа Азия девискээринге америк «шимчээшкенин» контролга алырынга эптиг. Ынчалза-даа ийи-чангыс политиктер, оон иштинде амгы кыргыз оппозиция, Россияның бо дидим базымнарын кыргыз улустун аът мунуп алгаш, өлүг хой былаажыр оюнунда «көк бөрүнүн» чаңыга дөмейлээн. Ындыг болза АКШ-тын делегейге амдаа тергидээр дээн чижектиг эрги чаңылын чүнүң-биле олар тайылырлар ирги? Ооң кадында АКШ «көк бөрү» деп оюнда бодунун харыы «халдаашкынын» ам-даа кылбаан болгай, а ол кандыг-даа оюнга уттуларына дыка-ла ынак эвес...

Виктор САНДАР.

Пенсия фондузунда

КЕЛИР ҮЕДЕГИ ПЕНСИЯЗЫН КӨВҮДЕДИП АЛЫР ДИЗЕ...

«Күш-ажыл пенсиязының мөөңнеп чыыр кеззэнче немелде камгаладылг дадывырларының болгаш пенсия чыылдаларын хевирлээринге күрүне деткимчезиниң дугайында» №56 Федералдыг хоойлу (30.04.2008ч.) январь 1-ден бүрүнү-биле күштүг болуп кирген. Ол езугаар Россияның хамаатыларына келир үениң пенсиязының хемчээлин күрүнениң дузазы-биле улгаттырып алыр арга тургустунган. Пенсиязының чыылдалыг кеззэниң бир чартыын кижжи боду чыып алыр, өске чартыын күрүне немеп бээр. Бо хоойлунун күүсел-дезиниң дугайында РФ-тин Тывада салбырынга парлалга конференциязы болуп эрткен. Аңаа хамаарыштыр салбырның даргазының оралакчысы Алла Хурума, хууда учет килдизиниң даргазы Наталья Емашева журналистерниң айтырылгларына харыылап, тайылырны бергенер.

Бөдүүнү-биле ол чаартылганы «бир мунга бир мун» кылдыр адап турар. Ай санында 1 мун рубльди кириер болза, күрүнеден немеп бээр 12 мун рубль-биле кады чылда 24 мун рубльди чыып ап болур, орулгазы чүс хуу. Бөдүүнү-биле алырга, банкыга 1 мун рубль акша суп кааш, чылда ортумаа-биле 8 хуу немеп бээр дээш санаарга, 80 рубль болур. Ынчап келирге пен-

сияны мөөңнеп чыырының бо күрүне программазы оранчок орулгаажыктыг дээрзи илдең. Оон аңгыда ол чыгдыгнан акшаны инвестицияларже кири салып тургаш, хууларын немевышаан, оон-даа улгаттырып ап болурунун аргазы бар. Инфляцияны барымдаалап, пенсияның чыылган кеззэн төлээрде, индексастап бээр күрүне база хүлээнип турар.

Хоойлуда пенсиязының чыылдалыг кеззэн 1 мун рубльдин төлелгези-биле немээр деп албадаашкын чок. Ынчангаш ай санында 1 мун рубль салып шыдавас, ынчалза-даа Программага киржиксеп турар кижилер бүдүн чыл дургузунда 2 мун рубльден эвээш эвес акшаны пенсиязының чыылдалыг кеззэнче шилчидип болур. Оон эвээш дадывырны күрүне деткимчези-биле акшаландырбас.

Амгы үеде пенсияны деңге акшаландырар күрүне программазында бүдүн Россияда киржип турар кижилерниң саны бир миллион

ашкан, олар ниитизи-биле январь айда 10 млн. ажыг рубльди киригенер.

Бистиң республикада пенсияны күрүнениң деңге акшаландырар программазына киржири-биле бо хүнге чедир 4 мун ажыг кижжи билдиришкенин бижзэн болгаш баштайгы төлелгелерни кылып турарлар. Программада киржип турар кижилерден январьда кирген дадывырны ниити түңү 83 мун рубль болган. Кожуунардан Өвүр, Тес-Хем, Сүт-Хөл, Чеди-Хөл иденкейлиг болуп турар. Январь 12-де Тожудан бир кижжи пенсиязының чыылдалыг кеззэнче 12 мун рубльди хары угда шилчиккен.

Эки тураның пенсия чыылдалыгына киржир күзүлдиг кижилер билдиришкенин ажилдап турар черлеринге, азы Пенсия фондузунун тус чер эргелелинге болгаш «Росбанк», «Россельхозбанк», «Связьбанк» база «Сбербанк» дамчыштыр кирип болур. Билдиришкенин 5 чыл дургузунда,

тодаргайлаарга, 2013 чылдың октябрь 1-ге чедир кирип болур. Программа 10 чыл иштинде күштүг болур.

Пенсия назыны (хоойлуда көргөни 55 болгаш 60 хар) чедип келген, ынчалза-даа пенсиязын албайн, күрүнениң деңге акшаландырар программазына киржи берген кижилер бир айда бир мун рубльди салыр болза, бир муну 4-ке көвүдеткен хемчээл-биле күрүнеден деткимчени алыр. Маңа тодаргайлап каар чүве чүл дизе, ниитизи-биле Сонгу чүк, аңаа денештирген районнарның, ол санда бистиң Тываның «аныяк» пенсионерлеринге хамаарыштыр хоойлуда чүү-даа айыттынмаан, ынчангаш ол айтырыг амдыызында билдинмес. Ынчалза-даа пенсионер бүрүзү (пенсиязын ап турар) «бир мунга бир мун» деп хевир-биле пенсиязының чыылдалыг кеззэн долдуруп болур. Хоойлунун күүселдизиниң үезинде таваржып келир чамдык айтырылгарга өскерилгелер, немелделер

туруп кээр чадапчок.

Бо программаның ажил берикчилеринге ажыктыг талалары база бар. Чижээ, бодунун ажылдакчыларының келир үедеги пенсиязының чыылдалыг кеззэн долдуруп, оларның тускай агар санынче акшаны шилчидип бээр болза, ажил берикчизиниң төлээр үндүрүлгелерин чамдык хевирлеринге чигелделер көрдүнгөн. Ол ышкаш ажы-төлүнүн, ашаа азы кадайының орнунга оларның пенсиязын мөөңнеп чыгыр арга бар, ол база эки тураның херээ.

Пенсиязының чыылдалыг кеззэн эки тураның дадывырлары-биле мөөңнеп чыып алыры кижилерге улам эптиг болзун дээш электрон документ чорудулганын удавас кириер. Амдыызында саазын төлелгелер бланкыларын долдуруп тура, кичээнгейлиг болуп, частырыг кылбайн, хууда агар санын ыяап айтыры кончуг чугула.

РФ-тин Тыва Республикада салбырының парлалга бөлүү.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

БОКСКА БО ЧЫЛГЫ ЧЕМПИОННАР

Февраль 5-8 хүннеринде Кызылда «Сүбедей» универсалдыг спорткомплекске бокска улуг улус аразына ээлчеглиг республика чемпионаты болуп эрткен. Аңаа республиканың кожууннарындан болгаш хоорайларындан 105 спортчу киришкен. Каш хонук иштинде уламчылаан маргылдааның шаңналдары дээш түңнел ужуражылгалар суббота болгаш улуг-хүнде эрткен.

Чидиг демиселдерниң түңнелинде бокска 2009 чылда республика чемпиону атты Кежик Кочанай (Тес-Хем кожуун, 46 кг.), Амир Биче-оол (Олимпийжи курлавырлар училищези, 48 кг.), Денис Чооду (Тес-Хем, 51 кг.), Серяков Саян (ОКУ, 54 кг.), Эдуард Салчак (57 кг.), Айдыс Куулар (Улуг-Хем, 60 кг.), Түметей Шырап (ОКУ, 64 кг.), Эчис Сарыглар (69 кг.), Айдыс Натпит-оол (ОКУ, 75 кг.), Спартак Лопсаней (ДСМШ, 81 кг.) болгаш Омак Шоолай (Бай-Тайга, 91 кг.) олар

чаалап алганнар.

Маргылдааның «Эң эки боксеру» атты Кызылдың Олимпийжи курлавырлар училищезиниң сургуулу Амир Биче-оолга, а «Эң эки техника» деп тускай шаңналды Эчис Сарыгларга тывыскан.

Чемпионнарга болгаш шаңналдыг черлерни алган боксерларга өртектег белектерни, медальдарны болгаш дипломнарны тывыскан.

Маргылдааның кол судьязы Шолбан Дандар бокска бо чылгы республика чемпионнары Сибирь федералдыг округтун Новосибирск хоорайга эртер чемпионатына киржир эргени чаалап алганын маргылдааны хаап тургаш, чарлаан. Тыва Республиканың Бокс федерациязының даргазы, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының депутаты Борис Балчий-оол маргылдааның киржикчилеринге болгаш тилекчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Чемпионаттың бо чылгы хүндүлүг аалчылары: республика бокс спортунун баштайгы непередикчизи Юрий Чихачев, Улуг Хуралдың палаталарының депутаттары — Очур Шириндүү биле Юрий Салчак олар болганнар.

КИКБОКСЕРЛАР БАЗА КАТАП ТЕРГИИДЭЭН

Чоокта чаа Башкирияның Таймазы хоорайга кикбоксингге Россияның кубогу дээш маргылдаа болуп эрткен. Аңаа чурттуң 30 ажыг субъектилеринден 400 ажыг спортчулар аңгы-аңгы килдерге киришкен. Тыва Республиканың чыынды команданың составынче 13 кикбоксер кирип турган. Оларны Кызылдан тренер, РФ-тиң алдарлыг спорт мастери Мergen Монгуш, Хандагайты суурда ажылдап чоруур РФ-тиң спорт мастери Сергей Куулар удуртуп чораан.

Рингге ужуражылгалар лод-кик болгаш фул-контакт хевирлерге эрткен. Бистиң спортчуларымыс оларның кайызынга-даа киришкен. Чидиг демиселдин түңнелинде Россияның кубогунун чемпионнары аттарны тыва 10 кикбоксер чаалап алган. Ол дээрже элээди оолдар аразына Шагаан-Арыг хоорайдан Аяс Суру, Ак-Довурак хоорайдан Буян Сундуй, Эрзинден Артыш Соян, Кызыл хоорайдан кикбоксерлар Эртине Монгуш биле Орлан Сымчан-оол болгаш Өвүрдэн Шуру-Маадыр Куулар, аныктар аразына Чаа-Хелден Буян Дапьян, Кызылдан Вячеслав Хуурак, улуг улус аразына Мугур-Аксандан Солаңгы Саая болгаш Кызылдан Радион Хертек олар-дыр.

Тыва спортчуларның аразындан Буян Дапьян биле

Солаңгы Саая «Россияның спорт мастери» аттын нормазын күүсеткен.

Ниити команда талазы-биле бирги черни Башкирияның чыынды командасы, ийги черни база-ла ол республиканың Таймазы хоорайның командасы болгаш үшкү черни Тыва Республиканың чыынды командасы чаалап алган. Тиелекчи командаларга маргылдааның кубогун, шаңналдыг черлерни алган кикбоксерларга дипломнарны болгаш медальдарны тывыскан.

Чемпионнар кикбоксингге Россияның бо чыынды команданы тургузуп, 2009 чылдың май айның эгизинде Венгрияга эртер делегей чемпионатына киржир эргени чаалап алган.

ТР-ниң кикбоксинг федерациязы болгаш ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилели спорттун бо хевирин республикага сайзырадырынга деткимчеи база Россияның кубогу дээш маргылдаага тыва спортчуларга киржир арганы көргүскени дээш ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.Кара-оолга, ТР-ниң өөредилге сайыды П.Морозовка, тренерлер: С.Монгушка, М.Монгушка, О.Сатка, С.Кууларга, А.Монгушка болгаш М.Иргитке өөрүп четтиргенин илередип турар.

Бистиң корр.

ДЫҢНАДЫГ

Би-Хем кожууннун чагыргазының чер болгаш эт-хөрөңги хамаарылгаларының килдизинге Олег Седен-оолович Монгуш Би-Хем кожууннун Суш суурунда «Мельница» деп черде шөлү 11 га одар-белчирилгил чер уастогун хууда дузалал ажыл-агыйын тударына хөлөзиге аңгылап бээриниң дугайында билдиришкенин кириген.

Күштүг бооп турар хоойлужудулга-биле ук информацияны парлап үндүрген хүнден эгелеп 1 ай дургузунда Би-Хем кожууннун чагыргазының чер болгаш эт-хөрөңги хамаарылгаларының килдизи билдиришкенин талазы-биле бижимел удур саналдарны хүлээп алыр.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8700. Чагыт 14. Номерни парлагаче дужааганы:

график езутаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

Юбилейиңер-биле!

Тес-Хемниң О-Шынаа сумузунда чурттап чоруур бистиң ававыс, 4 оолдун энерелдиг авазы, ынак эжиниң чөлөңгичи, кунчуувус, уйнуктарының кырган-авазы **Ульяна Каңгай-ооловна НАТПИТ-ООЛ** февраль 5-те 50 харлаан. Ол бо хүнге чедир О-Шынаа ортумак школазында тыва дыл болгаш чогаал башкылап, үре-түңнелдиг ажылдап чоруур. Ававыс — эш-өөрүңге, дөргүл-төрелинге, ажылдаан коллективинге хүндүткелдиг, хөй санныг өөреникчилериниң үлегерлиг башкызы.

Ынак ававыска юбилейин таварыштыр чер кырында бүгү-ле эки чүүлдерни: каң дег кадык болурун, узун назы назылаарын, ажыл-ижинге ам-даа хөй-хөй чедишкенин, чогадыкчы чорукту йөрээвишаан, чүгле экини күзедивис.

Өөнүң ээзи, оолдары, кенээттери, уйнуктары.

Эргим, хүндүлүг **Өлчеймаа Самбуевна ДАНСЮРЮНГЕ** 60 харлаан юбилейи-биле байыр чедирип тур мен. Ол бодунуң шилип алган мергежилин аайы-биле Кызыл хоорайның база Тес-Хем кожуун судтарының шииткекчизи болуп, бүгү назынында амыр эвес үүлени кылып, чоннун эрге-ажыын камгалап, төлөпиг шиитпирлерни үндүрүп чораан.

ТР-ниң Иштики херектер яамызынга хөй чылдарда харысалгалыг эрге-дужаалдарны экинге чүктээн, милицияның майору эргелиг хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, бодунун мергежилин, арга-дуржулгазын өскелерге күзелди-биле дамчыдып чоруур биче сеткилдиг, эвилең-ээлдек кижи.

Хүндүлүг Өлчеймаа Самбуевна, силерге каң дег кадык-шылды, бүгүдөгү чүгле экини чүрээмниң ханызындан күзедим. Кады чурттаан эжиңерниң

Бүзүрелдиг чөлөңгичи,
Ийи чараш кыстарыңар
Деткикчизи ие силер.

Угаадылгыг чугааңардан
Сеткилимден өөрүүр-дүр мен,
Хөйүн билип алыр-дыр мен.

Улуг, бичии уйнуктарның
Өөрүшкүзү, «бабушказы»,
60 харны бээр эвес,
Аныяңар ам-даа хевээр.

Белек кылдыр берген номдан
Бүгү бодум сайзырадып,
Чуртталгамның агымынче
Четтирипкен басып ор мен.

Аас-кежик байлакшылды,
Ам-даа 100 чыл чуртталганы,
Кадыкшылды, чедишкенин,
Катап-катап күзээр-дир мен.

Силерниң-даа, урууңар-даа,
Деткимчеңер көрүп чор мен.
Чедирген-не буяңыңар
Чүс, муң катап эглип турзун!

Бурган башкы
көрүп каан боор,
Буяңның хүн силерге душтум.
Бөдүүн, толтуп аажыңарны
Бо хүнге дээр магадаар мен.
Чуртталгага өөредилгиг,

Бүгүдөгү чедиштирген
Улуг байлак сеткилинер
Ууттунмас шаңнал болзун,
Буян-кежик доктаап чорзун!
Хүндүткел-биле,
Чодураа.

«Деткимчеге» келиңер!

Республиканың «Деткимче» төвүнүн специалистери берге байдалга таварышкан өг-бүлелерге, херээжен чонга болгаш бот-иелерге социал дузаны чедирип, психологтук, юридиктиг консультацияларны берип турар.

Боттук сүме херек болза, биске келиңер!

Адресивис: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 29, каб. 114.

Дугурушкан өртектер-биле
садып ап турар

«Буян-Бадыргы» ККБ аалчылар бажыңында суй белектер киоскизинге делгеп садары-биле торгудан, хөмден даараан, ыяштан, демирден, дүктен кылган тыва чонувустун эдилээр янзы-бүрү эттерин дугурушкан өртектер-биле садып ап турар.

Адреси: 667000, Россия, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Московская кудумчузу, 1; харылзажыр телефону: (39422) 5-17-20 — администратор.

Автомобиль садып тур бис

«Toyota Mark-II» автомобильди садып тур бис. Хемчээли 2L, 1994 ч., техниктиг байдалы тулган эки, конструктор эвес, алдынналчак өңнүг. Харылзажыр телефоннары: 89233823817, 89232675535.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tyva.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8700. Чагыт 14. Номерни парлагаче дужааганы:

график езутаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЬЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээ.

Херечилдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг курүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинион-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саянары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.